

lő további tény, és *a fortiori*, a felelősség (és jövőbeli önmagunk java preferálása) racionalitását igen kétséges. Így ez a vita Parfit és Mesterházi között legfeljebb döntetlenre áll.

Befejezésül néhány szó a stílusról. Kétségtelen: szerzőnk nem könnyíti meg a témában járatosnak (sőt a járatosnak sem) Parfit „prussian ágas-bogas” érvelésének megértését. Azt is mondhatnánk némi germanofóbiával, hogy sikerrel „németesített” egy igen „angol” szöveget, amennyiben munkájának, „téziseinek” a megértése is embert próbáló feladat. Az érvelés szerkezetének kihámozása után ellenérveket gyártani már szinte megkönnyebbülés. A személyes vonatkozású kiszólások, kiugrások a szövegből – a szerző intencióival vélhetőleg ellentétben – sokszor tovább nehezítik a gondolatmenet követését. Nem az emelkedett témához illő fontoskodást kérem számon (végül is a lelkünk a tét, nemde?), azonban félok, hogy egy ilyenfajta, sci-fi gondolatkísérletekkel operáló gondolatmenet esetében, a csábító ziccerek bedobása (Total Recall, Star Trek, Égi Számítógép stb.) elfedi a lényegét; nevezetesen, hogy alapvető, az „én” kiléte és mibenléte, valamint számos kapcsolódó filozófiai probléma szempontjából igen fontos műről van szó – s nem pusztán egy pihent agyú oxfordi filozófus karosszékbeli szenderegéseiről. (Amit szerzőnk amúgy egy percig sem von kétségbe, de a Parfitot csak a szerző közvetítésében ismerő olvasók meggyőzéséhez ez nem biztos, hogy elég.) Mondhatnánk, hogy az ízlések különböznek: ha a recenzens jobban kedveli az olyan filozófiai szövegeket, ahol az állítások és érvek határozottan ki vannak emelve, címkézve és lajstromozva, az az ő ízlését minősíti. (Alságosan persze, hiszen mint a Mesterházi által is oly igen kedvelt szerzőtől „jól tudjuk”, a recenzens ítélete is subjektív általános érvényűségre tart igényt.) Annyi biztos, hogy így Mesterházi az elkerülhetlennél jobban kiteszi magát az önkényesség vádjának, amennyiben korántsem mindig világos, miért éppen ezeket a pro és kontra érveket rekonstruálja a Parfit, illetve a személyes azonosság körüli igencsak

terjedelmes irodalomból. E stilisztikai kifogások azonban talán másodlagosak. Mondhatnánk azt is, hogy szerzőnk narrációs technikája, úgy tűnik, nélkülözhetetlen azonosságának megőrzése szempontjából (egy megtévesztő utalással a narratív identitás fogalmára). Egy dologban azonban nem tévedhetünk: *A teletransporterről* egy újabb, igazi Mesterházi-mű.

AMBRUS GERGELY

J. Horváth Tamás, Szabó Irén (szerk.): Magyarország virága

13. SZÁZADI FORRASOK ÁRPÁD-HÁZI
SZENT ERZSÉBET ÉLETÉRŐL

*Szent István Társulat, Budapest,
2001. 388 old., 2100 Ft*

Az Árpád-házi vagy más néven Thüringiai Szent Erzsébet életére (1207–1231) és kultuszára vonatkozó középkori források tudományos igényű kiadása és feldolgozása Johann Burckhard Mencke *Scriptores Germanicarum* című művének 1728-ban megjelent második kötetével kezdődik. Ez a gyűjtemény tartalmazza egyebek mellett a középkortól fogva *Libellus de dictis quatuor ancillarum* (A négy szolgálólány vallomását tartalmazó könyvecske) címen emlegetett szöveg első nyomtatott változatát, amely Erzsébet életének legfontosabb forrásán, az 1235-ben lezárt szentté avatási per aktáin alapul. Nem sokkal később, 1770-ben jelenteti meg Pray György alapos bevezetővel a középkor legelterjedtebb, Dietrich von Apolda által az 1280-as években szerkesztett Erzsébet legendáját *Vita sanctae Elisabethae viduae* címen. Németországban Szent Erzsébet már Mencke szövegkiadását, illetve Carl Wilhelm Justi, marburgi egyetemi tanár, 1797-ben megjelent monográfiáját (*Elisabeth, die Heilige Landgräfin von Thüringen*) követően a középkorral foglalkozó, forráskritikai

szempontú kutatások viszonylag rendszeresen visszatérő témájává vált; nálunk ez csak Erzsébet királynő 1857-es magyarországi látogatása után következett be. Erre az alkalomra jelentette meg Toldy Ferenc az első magyar nyelvű Erzsébet-legenda hasonmás kiadását az 1520-as évek elejéről származó *Érdy kódex* alapján (*Legendam S. Elisabeth... Paleohungaricam... Hungarorum Reginae Elisabethae... vovet* Soc. Hung. S. Stephani, Bp., 1857.; legújabb kiadása: *A néma barát megszólal*. Szerk. Madas Edit, Magvető, Bp., 1985. 528–542. old.). Toldy forráskiadását két további követte: egy rövid *vita* Knauz Nándor gyűjtésében egy XIV. századi, prédikációkat tartalmazó kéziratból (*A pozsonyi káptalannak kéziratjai*. Esztergom, 1870. 101–103. old.) és a *Tihanyi kódex*, benne a leprosus-legenda egy változatával (*Nyelvemléktár VI.*, szerk. Volf György, MTA, Bp., 1877. 9–10. old.).

A legfontosabb források kiadását Németországban végezték el a XX. század elején. Albert Huyskens 1908-ban adta ki *Quellenstudien zur Geschichte der heiligen Elisabeth* címmel a szentté avatási eljárással kapcsolatos legfontosabb szövegeket és Caesarius von Heisterbach Erzsébet-életrajzát (*Vita s. Elizabeth lantgraviae. Annalen des historischen Vereins für den Niederrhein*, 86, 1908. 1–59. old.); 1911-ben ugyanő rendezte sajtó alá a már említett *Libellus* kritikái kiadását (*Der sogenannte Libellus de dictis quatuor ancillarum*. Kösel, München és Kempen, 1911). Diodorus Henniges adta ki a II. Frigyes császár környezetében keletkezett ún. *Zwettl-vitát*, a kultusz jelentőségének korai bizonyítékát (*Archivum Franciscanum Historicum*, 2, 1909. 250–268. old.), Leonhard Lemmens pedig két, itáliai ferences környezetből származó, történelmi-filológiai szempontból alapvető fontosságú legendát jelentetett meg (*Mittheilungen des historischen Vereins der Diözese Fulda*, 4, 1901. 1–22. old.). Az utóbbiak egyike tartalmazza a „rózsacsoda” legkorábbi változatát (XIII. század második fele).

A hazai kutatás a századfordulót követően nemcsak a korábban még kiadatlan szövegek megjelentetésében maradt el (tudomásom szerint

az elmúlt száz évben mindössze Balázs Ilona közölt egy Szent Erzsébet-ről szóló prédikációt – Jacques de Provins-tól – lásd *Szent Erzsébet a XIII. századi francia irodalomban*. Eggerberger, Bp., 1930. 35–41. old., illetve további négy, ismeretlen szerzőségű, valószínűleg szintén XIII. századi prédikáció jelent meg a *Sermones compilati in studio generali Quinqueecclesiensi* című, Petrovich Éde és Timkovics Pál szerkesztette kötetben, 1993-ban), hanem a forrásfordításban is. A középkor leghíresebb, legnépszerűbb legendagyűjteményében, a *Legenda aurea*ban található Erzsébet-legendát kivéve, amely megbízható fordításban egy ideje már hozzáférhetővé vált (*Legenda aurea*. Szerk. és ford. Madas Edit, Helikon, Bp., 1990), a legfontosabb szövegek nem jelentek meg magyarul.

Nem kétséges tehát, hogy régi hiányosság pótlására vállalkozott a Szent István Társulat, amikor *Magyarország virága: 13. századi források Árpád-házi Szent Erzsébet életéről* címmel, J. Horváth Tamás és Szabó Irén szerkesztésében átfogó forrásantológiát jelentetett meg. Az antológia 11 szöveget közöl, amelyek közül az első négyet *Szent Erzsébet csodái* címmel külön csoportba rendezi. Ide tartozik a Szent Erzsébet gyónatója, Marburgi Konrád vezette vizsgálóbizottság levele IX. Gergely pápához (27–28. old.), amely a szentté avatási vizsgálat során összegyűjtött csodák első sorozatának (32–120. old.) bevezetésül szolgált; Marburgi Konrád *Summa vitae* néven ismeretes rövid Erzsébet-életrajza, amelyet az előbbi két irattal együtt küldött el a pápának (27–31. old.); továbbá a Konrád halála után felállított második vizsgálóbizottság által szerkesztett csodajegyzék (121–143. old.). A fennmaradó hét szöveg a következő: a *Libellus* (147–180. old.), IX. Gergely szentté avatási bullája (183–186. old.), egy Raymundus de Peñafortnak tulajdonított beszámoló a szentté avatási perről (189–194. old.), Caesarius von Heisterbach Erzsébet-életrajza (197–243. old.) és a szentföldi maradványainak ünnepélyes átvitele (transzlációja) alkalmából elmondott prédikációja

(247–257. old.), végül pedig Jacobus de Voragine (261–282. old.) és Dietrich von Apolda Erzsébet-életrajza (285–386. old.). A kötetet rövid előszó (7–9. old.), illetve a szentté avatással kapcsolatos forrásokat tárgyaló tanulmány vezeti be (11–22. old.), és rövid irodalomjegyzék zárja (387–388. old.).

A fordítások néhány terminológiai problémától eltekintve (például a „Landgraf”, illetve a „landgravius” helyes magyar megfelelője semmiképpen sem az „örgróf”, hanem inkább a „tartománygróf” vagy a „tartományi gróf”) színvonalasak, úgy-hogy mindössze a válogatás szempontjaihoz és módjához fűzők néhány megjegyzést. Mindenekelőtt nagy kár, hogy a jogdíj nélkül kiadható, majdnem száz évvel ezelőtt megjelent latin szövegeket nem közték újra. Nagy szolgálatot tettek volna a hazai könyvtáraknak, sőt akár jó néhány külföldi könyvtárnak is, hiszen Jacobus de Voragine és Dietrich von Apoldát kivéve a többi szöveg másutt is csak nehezen található meg. Aligha zavarta volna a latinul nem tudókat, ha a magyar fordítás mellett a latin eredeti is szerepel, a középkori latin nyelv iránt érdeklődők pedig minden bizonnyal örültek volna neki.

A legfőbb problémát a válogatás világos szempontjainak hiánya veti fel. Az előszóban mindössze a következő látszik utalni a szerkesztők koncepciójára: „magyarrá fordított szövegeink a 13. században keletkeztek, és így egy kötetbe összegyűjtve, e bő, bár nem teljes válogatás talán képes az Erzsébet-irodalom keletkezését és virágba szökkenését bemutatni” (7. old.). Ha mármost az antológiában összegyűjtött forrásokkal a korai (XIII. századi) Erzsébet-irodalmat kívánták, ráadásul – ahogy az előszóból kiderül – a nagyközönség számára bemutatni, akkor egyes forrástípusok aránya eltúlzottnak tűnik, miközben alapvető szövegek hiányoznak a kötetből. A Szent Erzsébet iránt érdeklődő, de a vele kapcsolatos történelmi-filológiai kérdésekben járatlan olvasónak mindenekelőtt az fog fel tűnni, hogy a leghíresebb Erzsébet-csodáról, amelyre a képi ábrázolások közismert Erzsébet-attribútuma is

utal, egyetlen szó sem esik. Pedig a „rózsacsodát” tartalmazó rövid életrajz szintén a XIII. században keletkezett, és a Lemmens-féle fentebb már említett kiadásban, ha nem könnyen is, de hozzáférhető. Az sem látszik indokoltnak, hogy kizárólag latin nyelvű forrásokat mutatnak be a nagyközönség számára, hiszen az Erzsébet-irodalom a XIII. században korántsem csak latin nyelven szökölt virágba. Érdemes lett volna megjelentetni, például, az első francia nyelvű Erzsébet-legendát, amelyet 1255 és 1271 között (valószínűleg 1264-ben) szerkesztett Rutebeuf, a század legjelentősebb francia költője (*La vie de sainte Elysabel, fille du roi de Hongrie* in: Rutebeuf, *Oeuvres complètes*. Szerk. Michael Zink, Gallimard, Paris, 1990. 2. köt., 118–225. old.). Nemcsak e hiányosságok fényében, hanem általában véve is kérdéses, miért kellett a nagyközönség számára készült, az Erzsébet-irodalom kezdeteit bemutatni szándékozó kötetbe mind a 130, a szentté avatási vizsgálat anyagából fennmaradt csodaleírást felvenni. Teljességgel elegendő lett volna egy rövid, reprezentatív válogatás közlése. A teljességre törekvő csodalista helyett bekerülhetett volna a kötetbe egy-két Szent Erzsébet-ről szóló XIII. századi prédikáció is, hiszen a prédikációk legalább annyira hozzátartoznak az Erzsébet-irodalomhoz, mint a legendák. Ugyanez vonatkozik a liturgikus forrásokra is. Mindenképp érdemes lett volna bevalogatni a „Laetare Germania” és a „Gaudeat Hungaria” kezdetű verses officiumokat és néhány ugyancsak XIII. századi himnusz (például „Novum sidus emicuit” – lásd *Analecta Hymnica*, 1897. 253–257., és 260. old., illetve *Vetus Hymnarium ecclesiasticum Hungariae*. Szerk. Dankó József, Bp., 1893).

Akármi volt is a szerkesztők tényleges koncepciója, nem lett volna hibavaló olyan bevezető tanulmányt csatolni a könyvhöz (Paul Gerhard Schmidt túlzottan szűkszavú és inkább a történész szakmának, mint a nagyközönségnek szóló áttekintése helyett), amely eligazítaná az olvasót a források keletkezésével, tágabb társadalom- vallás- és művelődéstörténeti háttérrel, illetve a rájuk vonat-

kozó fontosabb kutatási eredményekkel kapcsolatban. Minél inkább a nagyközönségnek szánták a kötetet, annál nagyobb szükség lett volna ilyen, egyúttal a válogatás szempontjait is világossá tevő bevezetésre. A történelmi kontextus és a kutatási eredmények bemutatása helyett a *Néhány szó e könyv keletkezéséről* című, mindössze háromoldalas előszó némileg félre is vezeti az olvasót, amikor a következőket írja: „Szent Erzsébet magyarországi népszerűségét tekintve érthetetlen, hogy a magyar egyházi történetírás [egyház-történet-írás?] és forráskutatás könyvünk anyagát miért hagyta eddig látókörén kívül?” (7. old.) A valóság ugyanis az, hogy ezek a források, bár nem jelentek meg magyarul, számos jelentős hazai kutatási eredmény alapjául szolgáltak. Részben ezeknek a szövegeknek az elemzésén alapulnak Lábán Antal és Timár Kálmán alapvető filológiai tanulmányai (*Az Árpád-házi Szent Erzsébet legendák irodalmunkban*. Bp., 1907., illetve Árpád-házi Szt. Erzsébet legendájához. *Ethnographia*, 21, 1910. 193–200. és 262–276. old.), Hajabáts Márta alapos forrástörténeti és szakirodalmi áttekintése (*Árpád-házi Szent Erzsébet hagyománya a német irodalomban*. Bp., 1938), Sz. Jónás Ilona történelmi életrajza (*Árpád-házi Szent Erzsébet*. Akadémiai, Bp., 1986., 1989., 1997), továbbá Klaniczay Gábor nemrégiben megjelent szintézise (*Az uralkodók szentsége a középkorban: Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek*. Balassi, Bp., 2000). Azon túl, hogy jó lett volna, ha ezekről a kutatási eredményekről a nagyközönség tagjai is kapnak valamiféle felvilágosítást, legalább a bibliográfiába bekerülhettek volna, ahol mindössze Sz. Jónás és Lábán műve szerepel – egy ismét csak érthetetlen szempontrendszer követő válogatásban.

Végül néhány szó a kötet jegyzetapparátusáról. Ezzel kapcsolatban a következő mondat igazítja el az olvasót: „Arra törekedtünk, hogy jegyzetekkel ne terheljük meg túlzottan az egyébként is magukért beszélő szövegeket.” (8. old.) Nem térve ki arra a kérdésre, hogy több mint hétszáz éve keletkezett szövegek beszélhetnek-e

magukért, csak annyit említenék meg, hogy Paul Gerhard Schmidt bevezető tanulmányát nem számítva a kötetben 310 lábjegyzet található, ráadásul olyan megoszlásban, hogy egyes szövegekhez, például Jacobus de Voragine *vitájához* vagy Raymundus de Peñaforte beszámolójához egyetlen egy sem tartozik, míg Caesarius von Heisterbach életrajzához 79, a csodaleírásokhoz pedig 172. Ha a szerkesztők úgy gondolják, hogy a nagyközönség nem igényli, sőt megterhelőnek tartja a magyarázó lábjegyzeteket, jobb lett volna az összes szöveget jegyzetek nélkül közölni. Nem világos ugyanis, hogy Ceasarius életrajza vagy a csodaleírások mennyiben szorulnak inkább magyarázatra, mint Jacobus de Voragine vagy Raymundus de Peñaforte.

Természetesen mindezek a szerkesztésbeli hiányosságok egy remélhetőleg előbb-utóbb napvilágot látó második kiadásban könnyen pótolhatók lesznek, és semmiképpen sem kérdőjelezik meg annak az igen tiszteletre méltó munkának a jelentőségét, amely először tesz magyar nyelven hozzáférhetővé olyan, a legtagabb értelemben vett középkori irodalom összefüggésében is kiemelkedő fontosságú és szépségű műveket, mint a *Libellus de dictis quatuor ancillarum*.

Novák Attila: Átmenetben

A CIONISTA MOZGALOM
NÉGY ÉVE MAGYARORSZÁGON

*Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 2000.
299 old., 1948 Ft*

A politikai cionizmus „születése” pillanatától heves vitákat, félreértelmezéseket, ellenségességet váltott ki. Nemcsak a zsidóságot osztotta meg, de a „befogadó” társadalomban is szélsőséges indulatokat gerjesztett, s a cionizmusnak az adott politikai érdekek szerinti megítélése igen hamar a politikai eszköztár szerves részévé vált. Hol támogatandónak, hol leküzdendő, fenyegető ellenséges ideológiának bizonyult; hol a – bár törvényileg tiltott – antiszemitizmus használta álarcként az anticionizmust, hol a közel-keleti hatalmi érdekek rejtőztek a cionizmus támogatása mögött.

Ez a jelenség a Soá után, a Szovjetunióban és a szovjet érdekszférába tartozó közép-kelet-európai országokban teljesedett ki. A cionizmus 1948-tól már nemcsak az Izrael iránti elkötelezettséget jelentette, a hatalom számára azonos volt a zsidóság legkisebb önállósodási szándékával, de még a zsidóság öntudatos vállalásával is. A cionizmus ellen meghirdetett harc, melyben bárki illethető volt a cionizmus vádjával, nemcsak bármikor felhasználható, kényelmes politikai eszköznek bizonyult, hanem abban is segítette, hogy a hatalom csírájában elfojtsa a zsidó identitás bármilyen megnyilvánulását. Az „anticionista kampány” során – Magyarországon is – a pártvezetés cinikusan kihasználta a társadalomban meglévő antiszemitizmust, ennek eredményeképpen az anticionizmus sokszor az állami antiszemitizmussal vált eggyé. A kortárs visszaemlékezése szerint: „Az ötvenkettes-ötvenhármas évek nagyon nyomasztóak voltak. Félelemben éltünk. A törvény tiltotta az antiszemitizmust. De ha valaki a villamoson azt mondta, hogy »te büdös cionista«, az már nem volt bűntény és mindenki értette miről van szó.” (Bacsikai Sán-